

A napjainkban súlyos társadalmi gondot jelentő „cigánykérdés” rendezéséhez elengedhetetlen a cigányság kultúrájának, szokásrendszerének megismerése. A kívülálló számára olykor ijesztő, olykor taszító lehet, haragot vagy félelmet gerjeszthet, ha nincs fogalma arról, miért viselkednek időnként a társadalmi normáktól eltérően. Tudjuk, hogy minden kisebb-nagyobb emberi közösségnek kialakulnak a szabályai, szokásai, értékrendje, ez biztosítja a csoport kohézióját. Habár a magyarországi cigányság nem alkot homogén közösséget, mégis találunk olyan jellemzőket, amelyek mindegyik csoportjukban megjelennek.

Egy XX. századi pszichológiai irányzat, a tranzakcióanalízis (továbbiakban TA) fogalmaival világosan tárhatunk fel olyan jellegzetességeket, melyek magyarázatul szolgálhatnak a kisebbség – többség közötti feszültség növekedésére.

Már Eric Berne, a TA kidolgozója is kiterjesztette sorskönyvi koncepcióját egyénről csoportokra, szervezetekre. Követői pedig népcsoportokra, nemzetekre is kidolgozták az ún. kulturális sorskönyvet, vagy más néven transzgenerációs sorskönyvet. Ennek egy elfogadott definíciója: „Protokollon alapuló tudattalan életterv, amely egy család vagy egy csoport számos generációján vonul végig.” /Noriega – Napper/

A fenti meghatározásból adódóan a sorskönyvi üzeneteket a közösség tagjai akaratlanul is átadják egymásnak, így biztosítva a kultúra folytonosságát. A hiedelmek - annak megragadása, miként vélekedünk magunkról, ill. a világról; hogy van-e és, ha van, mi az életünk értelme; mit kell tennünk ahhoz, hogy az életünk jól alakuljon, boldogok legyünk – a legendákban, mesékben, versekben, énekekben, közmondásokban, képekben, szimbólumokban jelennek meg.

Ezeket a meséket, mondákat, legendákat mesélték a dédszülők a nagyszülőknek, a nagyszülők a szülőknek, és mesélik a szülők a gyermekeiknek. A rituálék, szokások, tradíciók, sajátos viselkedésmódok is meghatározóak egy népcsoport közösségi identitásában, melyeket a gyermekek szocializációjuk során észrevétlenül elsajátítanak, ezekbe nőnek bele. Biztonságot jelentenek annak tudatával, hogy az adott közösség teljes jogú tagjai.

Érdekes adalékot jelenthet a kulturális sorskönyvhöz, ha megnézzük, egy adott népcsoport hogyan viszonyul a pénzhez és az időhöz, mekkora szerepet játszik életükben, mennyire tartják fontosnak. A közmondások, mesék ugyancsak adnak fogódzót a megfontoláshoz.

A fent vázolt sorskönyvi elemek, viselkedési módok lehetőséget adnak a közösségnek arra, hogy érzelmeit képes legyen kifejezni, tudja kezelni, ill. szabályozni, különös tekintettel a félelmekre, szorongásokra.

A tranzakcióanalízis néhány fogalmát, úgymint az én-állapot, az életpozíció, a sorskönyvi gátló parancsok és engedélyek fogjuk használni a már leírt jellegzetességek értelmezéséhez.

Az én-állapotok funkcionális modellje (lásd az ábrát!) szerint a személyiségünk lehetséges működésmódjai a Gondoskodó Szülői (támogató), a Kritikus Szülői (minősítő), a Felnőtti (racionális), a Szabad Gyermeke (önfelelt), az Alávetett Gyermeke (megfelelni vágyó) és a Lázadó Gyermeke (ellenszegülő). Elsősorban egyéneknek használjuk a modellt, de kiterjeszthető emberek csoportjára, szervezetekre, közösségekre is.

Az életpozíció vagy OK-ság azt írja le, hogyan viszonyulunk magunkhoz és a világhoz, OK-nak tartjuk-e magunkat és a világot, meg vagyunk-e magunkkal és a világgal elégedve. A világ helyébe képzelhetünk egy másik személyt vagy akár a „többiek”, másokat. A négy lehetséges változat (első helyen mindig a magunkra vonatkozó ítélet áll, utána jön a másik vagy a világ):

1. OK + +, ha minden rendben, mindenki nagyjából jó. Egyenrangú helyzet, senki nem különb a másiktól, éppen ezért az együttműködés, elfogadás terepe.
2. OK - +, ha magunkkal elégedetlenek vagyunk, de a másikat, a világot rendben lévőnek gondoljuk. Ilyenkor magunkat kevésbé tartjuk jónak, a másikat magunk fölött lévőnek látjuk, ezért az alárendelődés, függőség állapota.
3. OK + -, az előzőnek éppen a fordítottja, mikor magunkat érezzük különbnek, a többiek pedig kevésbé megfelelőnek. Magunkat tehát a másik fölé helyezzük, be is akarjuk bizonyítani, hogy jobbak vagyunk nála. A versengés helyzete.
4. OK - -, mikor senki nincs rendben. Sem magunkkal, sem a világgal nem vagyunk kibékülve, mintha nem lenne kapaszkodó. A reménytelenség, kétségbeesés esete, mely sokáig nem állhat fenn.

A sorskönyvi üzenetek közül a gátló parancsokat úgy foghatjuk föl, mint a mesékben szereplő átkokat, az engedélyek pedig képesek ezeket az átkokat enyhíteni, hatásukat csökkenteni vagy ki is oltani. Példaként nézzük Csipkerózsika történetét, melyben a gonosz tündér halálos átkot szór rá, de a jó tündér kívánságára „csak” 100 éves álomba merül. Itt a gátló parancs a „Ne létezz!”, az engedély pedig vele szemben a „Létezhetsz, de csak sok év után élheted az életed”.

A TA-ban használatos gátló parancsok:

- Ne légy! Ne létezz! – a lehető legsúlyosabb üzenet
- Ne légy önmagad! – elvárásoknak kell megfelelni
- Ne légy közel! – jelentéktelennek lenni
- Ne érezz! – bizonyos érzelmek gátlása
- Ne légy a korodnál! – a felelősség és érettség nincs összhangban
- Ne csinálj semmit! – passzivitás, kiszolgáltatottság

- Ne légy egészséges! – félelem, örömhány
- Ne gondolkodj! – alárendelődés, kezdeményezés hiánya
- Ne légy fontos! – másokat magunk elé helyezése
- Ne tartozz senkihez! - kirekesztettség
- Ne nőj fel! - önállótlanág
- Ne légy sikeres! – erőfeszítés eredmény nélkül

Ahhoz, hogy mégis boldoguljunk az életben, valamennyire ártalmatlanítsuk az „átkokat”, megtanuljuk, mit is kell tennünk. Pl. „Ne légy!” parancs ellenében mégis jogom a világon lenni, ha ... mondjuk, olyan leszek, amilyennek szeretnék (vagyis nem lehetek önmagam).

Jó esetben a gátló parancsokat enyhítheti mindaz az üzenet, ami mégiscsak feloldást ad. Ez azért nagyszerű, mert nem kell tennünk érte cserébe semmit.

Az engedélyek:

- Létezhetsz.
- Önmagad lehetsz.
- Lehetsz aktív, kompetens.
- Érezhetsz.
- Felnőhetsz.
- Gondolkodhatsz.
- Hozhatsz döntéseket.
- Szerethetsz másokat.
- Változhatsz.
- Különbözhetsz.
- Szolidáris lehetsz másokkal.
- Megnyílhatsz az embert átjáró energiáknak.

Több engedély párja egy-egy gátló parancsnak, de nem mindegyik.

A cigányság identitását a „Kik vagyunk mi?” kérdésre adott saját válaszukban ragadhatjuk meg. Sokszor nem direkt válaszról van szó, hanem akárcsak a sorskönyvnél, a mesékben, versekben, szimbólumokban jelenik meg. Lássuk először is a szimbólumokat!

A cigány zászló csak 1971 óta létezik, az első, londoni világkongresszusukon fogadták el.

A zöld szín a természetet, erdőket-mezőket és a reményt jeleníti meg, a kék az ég színe és egyúttal a szabadságé, a kerék pedig ősi indiai jelkép, mely a napot, a körforgást, a vándorlást is szimbolizálja.

Ugyancsak 1971-ben fogadták el a nemzetközi cigányhimnuszt, romani nyelven „Gelem, gelem” kezdetű. Magyarországon Varga Gusztáv dolgozott fel egy Bari Károly gyűjtötte beás cigánymesét, amit cigány himnuszként is emlegetnek és a Kalyi Jag együttes zenésített meg:

„Zöld az erdő, zöld a hegy is,  
A szerencse jön is, megy is  
/:Gondok kése húsunkba vág  
Képmutató lett a világ.:/

Egész világ ellenségünk,  
Úzött tolvajokként élünk  
/:Nem loptunk mi csak egy szöveget  
Jézus vérző tenyeréből.:/

Isten, könyörülj meg nekünk,  
Ne szenvedjen tovább népünk.  
/: Megátkoztál, meg is vertél,  
Örök csavargóvá tettél.:/

Isten, könyörülj meg nekünk,  
Ne szenvedjen tovább népünk.  
/: Megátkoztál, meg is vertél,  
Örök csavargóvá tettél.:/

Az úzött tolvaj, a csavargó lét kifejezi a megvetettségüket, de ugyanakkor a világ is gonosz.  
Csak Isten adhat némi reményt.

Az eredetük, az arról való hiedelmeik szerves részei kultúrájuknak. Többféle monda szól a kezdetekről, melyek közül az indiai származás nyert bizonyítást. Ez ma is elevenen él a mindennapjaikban: a nők ruházata színes, csillogó, sok ékszert viselnek; a módosabb cigányok ún. „palotái” különösen Erdélyben, Bánffyhunad környékén találhatók:

A kiszakadás az egykori hazából, a vándorlás egyfajta gyökértelenséget eredményez,  
döbbenetesen ábrázolja ezt az érzést Ferkovics József: Semmi közepén c. festménye:

Felidézi bennünk József Attila szavait: „...a semmi ágán ül szívem...” Ugyanakkor nagyon fontos tudás számukra, hogy honnan jöttek, mi a múltjuk.

Az állandó úton levés, sokszor az üldöztetés volt osztályrészük, amit közmondásuk is tükröz:  
„Ne bántsд az erdei állatokat, mert olyan úzötten élnek, mint a cigányok!”

Az úton levés azonban a szabadságot, a kötöttségektől való mentességet is jelenti, amit csodálatosan öntött versbe Rostás-Farkas György „A békesség zarándokai” c. versében:

„jöttünk  
lovak sörényébe  
kapaszkodva  
paripás-jókedvvel  
s immáron megérkeztünk  
néhány évszázadnyi  
késéssel  
tele van a talpunk  
tővisekkel  
de a lelkünk kész  
röpülni  
ha kinyitjátok  
a szabadság ablakát

ne kerítsétek  
be álmainkat  
vágyaink elé ne húzzatok  
falakat  
mert mi vagyunk  
barátain  
az utolsó szabad nomádok  
az úton-lét  
olyan nekünk  
mint egy soha véget nem érő  
kirándulás „

Milák Brigitta: Gyökerek c. képe döbbenetes erővel szól a múltról, ami erőt is adhat.

A meséik szinte kivétel nélkül szomorúan végződnek. Saját tapasztalataikat, szenvedéseiket dolgozzák fel ez által, de vajmi kevés reményt nyújtanak.

Jellegzetes szokásaik, rítusaik tradícióik. A gyász pl. náluk komoly elszírással jár, ami a magyar népi hagyományban is ismert volt régebben, s melyből kiveszi a részét a legtágabb család minden tagja. A közösségi együttlét amúgy is rendkívül fontos a számukra, ha bárki bajba kerül, a többiek nagy csoportban támogatják meg (mint a kórházi látogatásoknál is tapasztalható). Egymás kisegítése eléggé jellemző, ez talán a magántulajdon kezdetlegességével is magyarázható.

Ha csak valami nagyon súlyos egzisztenciális probléma nem indokolja a gyermekről való lemondást, nagy becsben tartják a gyermekeket, akik nagy szabadságban és védettségben nőnek fel. Amíg volt rá kereslet, tisztességes pénzkereső foglalkozásokat űztek: vályogot vetettek, teknőt vájtak, kanalat faragtak, kovácsoltak, lovakkal kereskedtek. Az utóbbi évtizedekben sorvadtak el ezek a mesterségek és szűntek meg később a nagy ipari vállalatok is és váltak a cigányok tömegesen segédmunkásból munkanélkülivé.

A pénzhez és az időhöz való viszonyuk merőben eltér a többségi társadalométól. Az adott pillanatot nagyon át tudják élni, ilyenkor nem törődnek a múlttal, nem gondolnak a jövőre, mintegy időtlenségben léteznek. Ha foglalkoznak is az idővel, meglehetősen lazán kezelik annak határait. Nehéz számukra napirendbe szorítani magukat és nem engedni a pillanat csábításának. A pénzzel is hasonlóképpen vannak: tipikus, hogyha pénz áll a házhoz, esznek-isznak, eszük ágában sincs félretenni rosszabb időkre. Mivel a felhalmozás a vándorélettel nem fért össze, nehezen tudnak tartalékolni. Általában is mondhatjuk, hogy nem terveznek előre, feltehetően ez is nehezíti a sikeres iskoláztatásukat.

Mindezt hogyan elemezhetjük TA-san?

Az én-állapotok közül a Szabad Gyermekek a legjellemzőbb, a mérhetetlen szabadságvágyból adódóan. Ez a felhőtlen életöröm állapota, ami gyakran megfigyelhető a cigányoknál. Teljesen

el tudnak feledkezni a gondjaikról, nem bántódnak a múlton, nem szoronganak a jövőtől, önfeledten tudnak énekelni-táncolni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Szabad Gyermekek én-állapot is lehet negatív. Méghozzá abban az esetben, ha nincsenek korlátok és a vágyakat, szükségleteket akarják gátlás nélkül kiélni, ezzel ugyanis zavarhatják, nehezíthetik mások életét.

Alapvető konfliktust okoz a többségi társadalommal ez a túlzottan szabad vágykiélés már csak azért is, mert a nem cigány közösségekre elsősorban a régebben zajló civilizációs folyamat miatt az Alkalmazkodó Gyermekek én-állapot a jellemző. Nagyon jól tudjuk, mit várnak el tőlünk, tisztában vagyunk a szabályokkal és általában meg is akarunk ezeknek felelni. A terápiás gyakorlatból pedig tudjuk, hogy a legsúlyosabb belső konfliktus a Szabad és az Alkalmazkodó Gyermekek között zajlik, amit nagyon nehéz feloldani.

Kicsi gyerekkorunktól rögzülnek bennünk ezek a működésmódok, s ez igaz közösségekre is. Esetleg szeretnénk már néha szabadulni a bevésődött viselkedésmódtól, vagy legalább lazítani azt, de ez nem könnyű. Lehet, hogy sokszor még irigyeljük is a cigányokat azért, ahogy élvezni tudják az élet örömeit még a legnagyobb nyomor közepette is.

Talán tanulhatnánk egymástól: a cigányok némi önkorlátozást, normatartást a többségtől, a többség pedig lazítási és örülni való képességet a cigányságtól.

Az életpozíciók közül vagy az alárendelődés, függőség (OK - +: mi rosszak vagyunk, „csavargók, tolvajok”, valamint segítségre szorulunk) és a fölényhelyzet (OK + -: a világ vagy a többiek rosszak, „minket már azért is bántanak, mert vagyunk”) a domináns, ezek gyakran váltakoznak. Az alacsonyabb önértékelés időnként átcsaphat az ellenkezőjébe, kvázi önigazolásképpen. Itt csoportok közötti játszmák állhatnak elő: a bűnbakképzéssel megjelenik az Áldozat, ami válaszképpen a másik megbélyegzéséhez is vezethet. S akkor jön a „ki kit győz le?”, pedig ez nem vezet a feszültség enyhítéséhez, sőt ellenkezőleg. Jó lenne az egyenrangúsághoz (OK + +) közelíteni, elismerve a másik erőit, képességeit.

A jellemző gátló parancsok:

\* „Ne létezz!”

Üldözések a történelmük során, szegregáció és a közelmúltbeli merényletek okán.

\* „Ne gondolkodj!”

Várni az okosabbaktól, mit és hogyan tegyenek, ne legyen saját elképzelésük.

\* „Ne tartozz senkihez!”

Éles határ a többség és kisebbség között; kirekesztettség, peremhelyzet.

A kiválás nehézsége is, hiszen aki kiemelkedik, a többséghez még nem, az övéihez már nem tartozik.

\* „Ne nőj fel!”

Az önállótlanság, függőségi állapot konzerválódása. Erre szomorú példa a munkanélküliség, segélyből élés.

## Országodba befogadtál...?

Írta: Magyar Judit

2011. október 14. péntek, 06:15 - Módosítás: 2011. október 16. vasárnap, 21:25

---

Az engedélyek közül nem működik:

\* „Önmagad lehetsz”

\* „Különbözhetsz”

A többségi elvárás, hogy a cigányság változzon meg, azaz ne legyen önmaga és ne különbözzön a többségtől. Ez maga az asszimiláció, a saját kultúra, szokásrend feladása.

Az etnikumon belül is elvárás a hasonlóság, nehezen fogadják el, ha valaki a többségi értékrendhez próbál igazodni, s ez a kiemelkedés gátja. Aki mégis többre viszi, sokszor nagy árat fizet érte a társalansággal, netán pszichoszomatikus betegségekkel.

Ami működik:

\* „Szerethetsz másokat”

\* „Megnyílhatsz az embert átjáró energiának”

A cigányságra nagyon is jellemző a túlfűtött érzelmi élet, a szeretettel együtt, ennek látványos megnyilvánulásai is vannak.

A transzcendenssel való kapcsolatukból eredően vagy mélységesen vallásosak vagy rettentő babonások.

Változhat-e a sorskönyv?

Igen, ha a dominánsan meglévő Szabad Gyermekei én-állapotra támaszkodunk. Ez teszi ugyanis lehetővé a spontaneitást, a kreativitást, amit érdemes különösképpen az iskolai oktatásban kiaknázni.

A csodálatos, színgazdag rajzok sajátjai a cigány kultúrának még akkor is, ha valaki akár gyerekként már szörnyű sorsot él meg.

Kultúrájuk értékeinek megőrzésével, képességeik kiaknázásával kéne sikerhez jutniuk, ily módon könnyebb elfogadni a szabályokat is.

A változásra példa a cigány himnusz azon változata, ahol az utolsó versszak reményteli:

„Zöld az erdő, zöld a hegy is,  
A szerencse jön is, megy is  
/: Gondok kése húsunkba vág  
Képmutató lett a világ.:/

Egész világ ellenségünk,  
Úzött tolvajokként élünk  
/:Nem loptunk mi csak egy szöveget  
Jézus vérző tenyeréből.:/

Isten, könyörülj meg nekünk,

## Országodba befogadtál...?

Írta: Magyar Judit

2011. október 14. péntek, 06:15 - Módosítás: 2011. október 16. vasárnap, 21:25

---

Ne szenvedjen tovább népünk.

/: Megátkoztál, meg is vertél,

Örök csavargóvá tettél.:/

Isten, könyörülj meg nekünk,

Ne szenvedjen tovább népünk.

/: Megáldottál, megváltottál,

Országodba befogadtál.:/

Végül a közös élmények, a kölcsönös megismerés-megértés alapján új, pozitív üzenetek juthatnak érvényre.

S lassan-lassan eljuthatunk oda, hogy a címben elhagyhatjuk a kérdőjelet: „Országodba befogadtál”

Budapest, 2011. október 13.

*(Magyar Judit pszichológus előadása elhangzott a CTMT XXI. Nemzetközi Tudományos Konferenciáján. Az előadás anyagául szolgáló kutatás Magyar Judit és Sz. Kármán Judit közös munkája)*